

**ПРИВАТНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
УНІВЕРСИТЕТ КОРОЛЯ ДАНИЛА**

ЛЯШУК АНДРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 340.113

МОВА ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ ПРАВА

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Приватному вищому навчальному закладі Університеті Короля Данила

Науковий керівник

доктор юридичних наук, доцент

Андрусів Людмила Михайлівна,

Приватний вищий навчальний заклад Університет Короля Данила,
професор кафедри права

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Дурнов Євген Сергійович,

Міністерство внутрішніх справ України,

заступник начальника управління координації пенсійних питань та соціальної роботи департаменту персоналу;

кандидат юридичних наук, доцент

Каленюк Оксана Миколаївна,

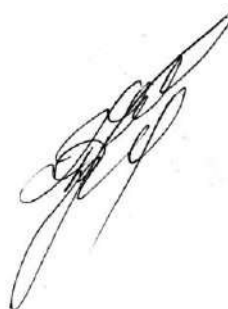
Івано-Франківський фінансово-комерційний кооперативний коледж імені С. Граната,
викладач

Захист відбудеться «26» березня 2021 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 20.149.01 у Приватному вищому навчальному закладі Університеті Короля Данила за адресою: 76018, м. Івано-Франківськ, вул. Є. Коновальця, 35.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Приватного вищого навчального закладу Університету Короля Данила за адресою: 76018, м. Івано-Франківськ, вул. Є. Коновальця, 35.

Автореферат розіслано «24» лютого 2021 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Д.П. Вівчарук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У процесі утвердження правової держави та функціонування принципу верховенства права виникає безліч проблем, які потребують дослідження на дисертаційному рівні, розв'язання яких буде позитивно сприяти інтеграції до європейського правового простору. Активний розвиток і поява нових суспільних відносин призводить до швидкої правотворчої діяльності, що не завжди позначається на її якості. Звичайно, важливою є система законодавства, яка б відповідала вимогам оновлюваного суспільства і держави. Однак така система відображає лише одну із форм права, а тому необхідно утверджувати усвідомлення того, що право – це не тільки писаний закон чи нормативно-правовий акт. Мова використовується для вираження загальнообов'язкового правила поведінки в усіх формах права, незалежно від того, чи це правовий звичай, нормативно-правовий акт, договір. Окрім того, мова права тісно пов'язана із соціокультурним простором. Для реалізації цього завдання необхідне дослідження мови права у соціокультурному просторі.

Сутнісні риси мови права визначені особливостями його форм, які виражаються через систему об'єктів, процесів, властивостей та відносин, що відображені в мові права та одночасно є моделлю фрагмента об'єктивної реальності, яка репрезентує право. Буття самого права, існування та дія припускають необхідність зв'язку між правовою сутністю та феноменом, а їхня взаємопов'язана єдність становить право як особливу форму регулятора суспільних відносин. Отож буття права може охоплювати сукупність усіх внутрішніх пов'язаних між собою можливих властивостей, правових характеристик як необхідної єдності правової сутності та права як необхідної обов'язкової форми рівності, свободи, справедливості, суспільного людського життя.

Мова стає засобом вираження права, його втіленням у життя кожної особи, адже в мові право знаходить свою предметну сутність. До таких формальних репрезентантів можна зарахувати суб'єкта права, норму права, правовідносини та інші відносини, які юридично абстрагуються залежно від фактичних відносин, що є опосередкованими у відповідних формах права.

Тому об'єктивна реальність існування права є справжньою річчю та дією форми права: вона є формально-правовою, змістовою реальністю, проте не емпіричною, фактично – змістовою.

Мова є людинотворчим явищем, яке використовує право. Право як спосіб освоєння дійсності характеризує процес індивідуального входження в дійсність і поєднується із соціальним досвідом. Фіксація соціального досвіду зробила можливим збільшення його інформаційного обсягу, появу абстрактного матеріалу, який характеризується наявністю ідей, що не потребують чуттєво-наглядних образних корелятивів. Набуваючи мовного оформлення, досвід позбавляється авторства, суб'єктивності; самотутність досвіду трансформується в уявлення, які можуть бути передані мовними засобами. Зміст досвіду відкладається в мові у вигляді понятійно-термінологічних утворень, отримуючи своє найменування.

Мова за необхідності створює «канву» внутрішнього світу людини й одночасно є основою зовнішньої ідентифікації, тобто спілкування. Як інтерсуб'єктивне утворення, мова наділена рисою надсуб'єктивності, яка виражена в тому, що мова зосереджує в собі досвід цілої культури, її нормативні еталони. Зважаючи на це, можна стверджувати, що мова постає і як понадчасовий феномен.

Мова, у її вербальному варіанті, виражає минуле в теперішньому, вона означає відтворення сучасних почуттів, які асоціюються з минулими реаліями. Завдяки мові фрагментарний досвід минулого, який зберігається у словах, може бути втілений у новий досвід, який сприймається зараз. Мова права – одна із професійних мов, яка охоплює низку відносно самостійних видів: мову законодавства, мову правозастосовної практики, мову юридичної науки та освіти тощо. Цілком очевидно, що права без мови немає і бути не може, оскільки правило поведінки стає відомим суб'єкту саме через мову. Дослідження взаємодії мови та права здійснювалося головним чином у зв'язку з розробками техніки та методики формування й тлумачення правових текстів.

Базу для дослідження мови права заклав британський теоретик Х. Харт. Переважно лінгвістично-філологічний підхід до мови права актуалізований у роботах юристів-теоретиків С. Алексєєва, Л. Анрусів, Д. Гаврилова, І. Грязіна, Ю. Оборотова, І. Онищука, О. Петришина, О. Піголкіна, П. Рабіновича, В. Сирих, Ю. Тодики, В. Ткаченка, М. Цвіка, А. Черданцева, І. Шутака. Лінгвістичні засади мови права з-поміж вітчизняних науковців досліджували Н. Артикуца, С. Кравченко, Ю. Прадід, В. Радецька, Б. Стецюк, З. Тростюк та інші. Актуальними проблемами юридичного мовлення займалися закордонні дослідники Д. Беляєв, Н. Голєв, Т. Губаєв, С. Дороніна, О. Сковородніков, С. Хижняк.

Важливе теоретичне джерело дисертації, крім уже згаданих попередників у розробці цієї проблематики, становлять роботи О. Балинської, В. фон Гумбольдта, Р. Ієрінга, С. Зархіної, Д. Керімова, С. Лезова, А. Малька, Н. Матузова, Т. Подорожної, Г. Почепцова, П. Рікера, П. Сандріні, В. Тураніна, Х.Л.А. Харта, Ю. Хабермаса та ін. Окремо варто наголосити на теоретичних напрацюваннях Гейдельберзької групи, котру очолював Ф. Фогель, які є ключовими для встановлення взаємозв'язків мови і права.

Однак феномен мови права є набагато складнішим явищем, і його доцільно досліджувати в теоретико-правовому полі крізь лінгвістичний зріз, що дасть змогу комплексно розкрити мову як засіб вираження права. Це зумовило вибір теми дисертаційного дослідження. Тому новизна та специфіка об'єкта й предмета дослідження, недостатність теоретико-правового осмислення мови права у правовій науці визначили необхідність розробки цієї теми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами. Дисертацію виконано згідно з Переліком пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок, який затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 7 вересня 2011 р. № 942, Стратегією розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 роки, що затверджена на загальних зборах Національної академії правових наук

України від 3 березня 2016 року, тематикою науково-дослідної роботи кафедри права Приватного вищого навчального закладу Університет Короля Данила за напрямом «Трансформація правової системи України в умовах розвитку правових систем сучасності (теоретико-правовий та історико-правовий аспекти)» (державний реєстраційний номер 0116U002342).

Мета і задачі дослідження. *Мета* дослідження полягає в обґрунтуванні мови як засобу вираження права, розкритті комунікативної функції мови права та її вербального й невербального вираження.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких *задач*:

- узагальнити стан дослідження мови права;
- сформулювати методологічну базу дослідження мови права;
- розкрити механізм впливу соціокультурних процесів на формування мови права;
- схарактеризувати комунікативний аспект функціонування мови права;
- розкрити мову права як знаково-символічну систему та її вербальний і невербальний аспекти;
- обґрунтувати взаємозв'язок і взаємозалежність між поняттям, терміном і концептом у мові права;
- окреслити використання мови права у сферах людської діяльності;
- виокремити стилістичні різновиди мови права;
- встановити співвідношення між юридичним письмом і мовою права як абстрактним матеріалом для його втілення.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у процесі формування права та його вираження засобами мови.

Предмет дослідження – мова як засіб вираження права.

Методи дослідження. Складність і багатоплановість обраної теми зумовили комплексний підхід у дослідженні окресленого кола проблем. Засадничими методологічними підходами дослідження є: *логічний*, використання якого дало змогу послідовно аргументувати теоретичні позиції і доводити наукові положення (підрозділ 1.1); *нормативно-правовий аналіз* – для усвідомлення змісту правових норм, якими автор оперує під час проведення дослідження (підрозділ 1.3); *формально-логічний* – актуальний для опрацювання вихідних положень дисертації про мову та мову права, правову комунікацію, знаково-символічну систему, юридичний термін, юридичне поняття, юридичний концепт, стилістичні різновиди мови права (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2, 2.3, 3.2); *історико-правовий* – сприяв урахуванню досягнень як безпосередньо теорії права, так і культурології, соціології, антропології, лінгвістики, а тому став підґрунтям для ретроспективного аналізу історії дослідження мови права (підрозділ 1.1); *системний метод* дав змогу дослідити мову права як систему взаємопов'язаних і взаємозумовлених елементів (підрозділи 2.1, 2.2, 3.3). Дослідження здійснено в річищі *діалектики* загального й особливого, що екстраполюється на сфери застосування мови права в умовах сучасних соціокультурних процесів (підрозділи 1.3, 3.1). Відповідно до означених наукових задач, також використано комплекс методів наукового пізнання, застосування яких підтверджує міждисциплінарний і поліаспектний

характер теми дослідження, зокрема: *прагматичний метод* уможливив вивчення мови права як інструменту дії в правовій реальності (підрозділи 2.1, 3.1); *семіотичний метод* застосовано для аналізу вербального та невербального аспектів мови права (підрозділ 2.2); *герменевтичний метод* використано під час аналізу публікацій, у яких відображено проблемне поле дослідження (підрозділ 1.1); за допомогою *феноменологічного методу* досліджено мову права як соціокультурний феномен (підрозділ 1.3). У всіх розділах дисертації використано загальнонаукові методи, а саме: *аналізу, синтезу, порівняння, абстрагування, аналогії, моделювання, індукції, дедукції* тощо.

Наукова новизна одержаних результатів. Робота є комплексним науковим дослідженням мови права. Мову права розглянуто як об'єкт наукового зацікавлення теорії права і держави, визначено зумовленість мови права соціокультурними процесами. Проаналізовано мову права як комунікацію та знаково-символічну систему у вербальному і невербальному аспектах, також розмежовано поняття, термін і концепт у сучасній мові права, запропоновано авторське визначення категорії «концепт», визначено місце мови права серед стилів природної мови, досліджено сфери використання мови права, підстили мови права та юридичне письмо як графічну форму мови права.

уперше:

- сформульовано дефініції понять дослідження: «юридичний концепт» – це видозмінений концепт культури, який набув статусу категорій і принципів права в результаті довготривалого функціонування у сфері реальних правових відносин; «соціокультурний процес» – соціальна трансформація, що відбувається під час взаємодії суспільства і культури й відбивається в когнітивній, політичній, правовій, моральній та інших сферах життєдіяльності індивідів через продукування нових ціннісних феноменів;

- описано фактори, які впливають на становлення та розвиток мови права, а саме: історичні особливості державотворення; структура та стан правової системи суспільства; специфіка законотворчої діяльності; національна мова та культурні традиції; особливості світосприйняття; рівень правосвідомості суспільства, в якому вона функціонує;

- визначено комунікативну цінність мови права в процесі інтеракції між правотворцями та їхніми виконавцями, яка полягає в тому, що зміст правової норми, викладений в текстах нормативно-правових актів, може бути застосований в дії тільки через мову;

- у мові права виокремлено стиль електронного діловодства, який автор трактує як систему певних мовних кліше, що застосовуються для електронного документообігу, оприлюднення нормативно-правових актів;

удосконалено:

- систему наукових знань про сфери застосування мови права, зокрема систематизовано класифікацію мови права відповідно до сфер її функціонування, що полягає у поділі мови права на дві групи: правової практики та правової доктрини, які своєю чергою складаються з низки сфер. Мову правової доктрини поділено на мову правової науки та мову правової освіти, а мову правової

практики – на мову правотворчості, в яку входить мова законотворчості, мову правозастосування, мову правореалізації, мову правотлумачення, мову правозахисної сфери, мову правоохоронної сфери та мову правової пропаганди (профілактики);

- кореляцію категорій «поняття», «термін» і «концепт» у системі мови права. Поняття віддзеркалює правову дійсність у лаконічному образі. Термін – це стартова точка процесу пізнання, а концепт – головна одиниця інформації та спосіб відтворення дійсності, зумовлений рівнем правосвідомості суспільства;

дістало подальший розвиток:

- розуміння мови права як правового та лінгвістичного явища, що розвивається під впливом соціокультурних процесів, служить засобом соціального контролю та функціонує для задоволення потреб юридичного дискурсу;

- ретроспективне дослідження формування мови права як знаково-символічної системи від символічного способу її використання у давніх цивілізаціях до сучасних електронних форм її експлікації. Визначено, що тривала історія людської цивілізації повністю не відкинула використання символів у мові права: вони залишаються актуальними сьогодні (судді продовжують носити мантії, правоохоронці форму з конкретним маркуванням);

- тлумачення мови права не як виключно знакової системи, яка має словесний вияв в усній та письмовій формах за допомогою вербальних знаків і перебуває в нерозривному зв'язку з невербальним, зокрема символічним, відображенням, що охоплює дії, будь-які значущі об'єкти, жести, поведінкові знаки, символічні артефакти, графічні символи;

- вчення про юридичне письмо як графічну форму відображення мови права. Для юридичного письма характерний набір конкретних мовних засобів, які залежать від комунікативної інтенції законодавця чи будь-якого адресанта та експлікується через текст юридичного документа, що зазвичай передбачає користування ним не тільки професійними правниками, але й усіма зацікавленими особами. З'ясовано, що під час складання юридичного документа слід дотримуватися принципів точності, чіткості, логічності й ефективності.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що запропоновані у дисертації результати дослідження є вагомим внеском у теорію держави і права, а також правотворчу та правозастосовну діяльність органів державної влади. Обґрунтовані наукові висновки, положення та рекомендації сприятимуть розумінню мови права та можуть бути використані у:

– *правотворчій діяльності* – під час укладання текстів і підготовки проектів нормативно-правових актів, формування правничої термінології;

– *правозастосовній сфері* – для вдосконалення реалізації та застосування норм права, а також тлумачення текстів нормативно-правових актів, правових знаків і символів (акт Південно-Західного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Івано-Франківськ) від 21 вересня 2020 року);

– *навчальному процесі та науково-дослідній діяльності* – для підготовки посібників, навчальних програм, методичних рекомендацій, лекцій, тестових завдань та практичних кейсів з навчальних дисциплін «Теорія держави і права»,

«Актуальні проблеми теорії держави і права», «Юридична техніка»; у написанні наукових доповідей, статей та монографій (акт Приватного вищого навчального закладу Університету Короля Данила від 15 вересня 2020 року).

Апробація результатів дисертації. Основні положення роботи обговорювалися на засіданнях кафедри права Приватного вищого навчального закладу Університету Короля Данила, де було виконано дисертацію, а також були оприлюднені на: XII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи» (Київ, листопад 2016 року); Науково-практичній конференції «Правове регулювання суспільства та проблеми юридичної техніки» (Івано-Франківськ, січень 2017 року); XIII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи» (Київ, 30 листопад 2017 року); Науково-практичній конференції «Правове регулювання суспільства та проблеми юридичної техніки» (Івано-Франківськ, лютий 2018 року); V Міжнародній науково-практичній конференції «Eurasian Scientific Congress» (Барселона, 17-19 травня 2020 року).

Публікації. Основні положення і висновки дисертації висвітлено у 12 наукових працях, з яких: 7 наукових статей (5 статей опубліковано в наукових фахових виданнях України, 2 – у наукових виданнях іноземних держав, одна з яких країна ЄС) та 5 тез наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, що охоплюють 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (188 найменувань на 15 сторінках) та двох додатків на 7 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 191 сторінку, із них основний текст дисертації – 169 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми та суть наукової проблеми; визначено мету, задачі, об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну одержаних результатів, їхнє теоретичне та практичне значення, надано відомості щодо їх упровадження та апробації, а також кількість публікацій, у яких відображено головні положення дисертаційної роботи.

У **першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження мови права в сучасному соціокультурному просторі»** розглянуто теоретичні підходи до аналізу мови права, проаналізовано методологічну базу дослідження, схарактеризовано фактори, що впливають на формування мови права.

У підрозділі 1.1 «*Стан дослідження мови права*» розглянуто наукові погляди щодо розуміння сутності мови права.

Базою комплексного аналізу мови як засобу вираження права використано наукові напрацювання, які започатковано ще наприкінці XIX століття Р. Ієрінгом. Встановлено, що до 1970-х років в Європі та США зацікавлення мовою права

проявлялися тільки частково, переважно в контексті законодавчої техніки та теорії тлумачення.

До представників юридичної лінгвістики зараховано Дж. Котерила, Х. Хеффера, Е. Амстердама, Дж. Конлі, Л. Солана, П. Тірсема, Д. Хірша, Б. Екардта, Г. Льофлера, Н. Артикуцу, С. Кравченка, Ю. Прадіда, В. Радецьку, Б. Стецюка, З. Тростюка, Д. Беляєва, Н. Голева, Т. Губаєва, С. Дороніну, С. Хижняка.

Акцентовано на працях Л. А. Харта щодо висвітлення тих особливостей правових понять, які відрізняються від понять повсякденної мови і чітко демонструють характерний спосіб їх функціонування.

Лінгвістично-філологічний підхід до мови права переважає в роботах С. Алексєєва, Д. Гаврилова, І. Грязіна, Ю. Оборотова, О. Петришина, О. Піголкіна, П. Рабіновича, В. Сирих, Ю. Тодики, В. Ткаченка, М. Цвіка, А. Черданцева.

Підсумовано, що в сучасній юриспруденції назріла необхідність теоретико-правового дослідження мови як засобу вираження права.

У підрозділі 1.2 *«Методологічна база дослідження мови права»* зазначено, що методологія наукового дослідження мови права зумовлена загальними методологічними засадами, однак безпосередньо сформована з урахуванням предмета дослідження. Для пізнання мови як засобу вираження права обрано соціокультурний підхід, що уможливив різноаспектність дослідження.

Аргументовано використання для розв'язання задач дослідження таких методів: історико-правового, формально-логічного, системного, методу синергетики, нормативно-правового та прагматичного аналізу. Історико-правовий метод є підґрунтям для ретроспективного аналізу історії дослідження мови права, який дав змогу простежити становлення і розвиток мови права як підсистеми природної мови та її застосування в нормах права. Нормативно-правовий аналіз дав змогу усвідомити зміст правових норм, якими оперував автор під час проведення дослідження, а логічне опрацювання цих норм здійснено через застосування формально-логічного методу. Завдяки логічним операціям трансформовано окремі правові положення в загальні поняття, з яких виведено логічні наслідки і здійснено їх логічне тлумачення.

Структурно-функціональний метод використано для опису мовленнєвого оформлення мови права в комунікативних актах. З позицій прагматичного методу дослідження проаналізовано мову права як інструмент дії в правовій реальності, увагу сфокусовано на мові права як об'єкті дослідження юридичної лінгвістики, предметом якої є процеси, що призводять до юридизації мови і мовних відносин людей. Завдяки плюралістичній парадигмі дослідження проаналізовано історію становлення і розвитку мови права, її зумовленість соціокультурними процесами, сфери застосування й особливості лінгвістичних засобів.

У підрозділі 1.3 *«Зумовленість мови права соціокультурними процесами»* мову права автор розглядає як певну «конструкцію», яка є ефективним та адекватним засобом зберігання і передавання правової інформації, оскільки вона є не тільки семіотичною системою, але й невіддільною складовою правової системи з її традиціями, особливостями логіки і функціями. Мова права, «обслуговуючи»

своїми ресурсами правове життя суспільства, стає її своєрідним пізнавальним відображенням. Визначено, що внаслідок соціальної взаємодії виникають соціокультурні процеси: соціальна стратифікація, стандартизація, колонізація, глобалізація, індустріалізація та урбанізація, демократизація.

Мову права розглянуто в діахронічному (аналіз ієрархії мовних одиниць, з яких будується мовна тканина) та синхронічному (аналіз функціонування мови права в тій чи іншій сфері) аспектах. Універсальною формою об'єктивації права в різноманітних культурно-історичних контекстах його існування та проявах є правовий текст, який похідний від соціально-правових комунікацій, що виражається в системі певної мови права кожної історичної епохи існування права. Також він є демонстрацією конкретної історичної дискурсивної практики роздумів про нормативні межі, правові гарантії і про обмеження різних форм соціального спілкування.

Як ключові фактори, що впливають на становлення та розвиток мови права, виділено: рівень правосвідомості суспільства, в якому вона функціонує; особливості світосприйняття; структуру та стан правової системи суспільства; специфіку законотворчої діяльності; національну мову та культурні традиції; історичні особливості державотворення.

Другий розділ «Сучасні онтологічні форми мови права» присвячений вивченню мови права на трьох рівнях: комунікативному, знаково-символічному та концептуальному.

У підрозділі 2.1 *«Мова права як комунікація»* акцентовано на тому, що основна функція мови загалом і мови права зокрема – комунікативна, адже вона забезпечує двосторонній процес обміну думками, ідеями та інформацією – комунікацію. Наголошено, що мова права – головне знаряддя правової соціалізації, тобто перетворення особи в учасника правових відносин. Цей процес відбувається завдяки функціонуванню мови як комунікації, рівноправними учасниками якої є правотворець, текст правового документа чи юридичного дискурсу й особи-адресати комунікативного акту.

Правову комунікацію визначено як феномен, що досліджується в межах правового та лінгвістичного дискурсу і є не тільки взаємодією, але й актом спілкування, інтерактивним діалогом між суб'єктами права. Комунікативний аспект мови права простежується як в актах комунікації між правотворцями й виконавцями приписів норм права, так і між їх виконавцями та особами. Мова репрезентує право, даючи йому можливість регулювати самого себе. Мова також сприяє пізнанню правової реальності суб'єктами та можливості для інтерпретації права і правотворчості, в чому яскраво проявляється її онтологічна функція.

У підрозділі 2.2 *«Мова права як знаково-символічна система: вербальний і невербальний аспекти»* окреслено, що право за допомогою мовного вираження, вербального чи невербального, направлене до свідомих істот. Так, у символічній формі створюють та існують ідеальні об'єкти. Саме ця форма надає праву об'єктивної реальності, робить його строго чітким, стійким і незалежним від учасників соціального регулювання. Акцентовано, що правові норми, ідеї і цінності можуть бути зафіксовані двома способами: за допомогою словесних

символів, тобто у формі усних або письмових знаків природної мови (слів, пропозицій, текстів); за допомогою невербальної символіки, тобто інших знаків (зображень, жестів, дій, предметів).

На різних стадіях правового розвитку суспільства співвідношення цих символічних форм було неоднаковим. У найдавнішу епоху переважали немовні знаки, а слова використовувалися лише як додаток до елементів ритуалу, що широко застосовувався в процесі створення і реалізації юридичних норм. Традиційно право реалізується у вербальних знаках, однак невербальний аспект мови права представлений на символічному рівні, що становить сукупність правових символів, які склалися впродовж історії розвитку правової системи суспільства. Зазначено, що коли необхідно швидко донести вимоги до значної кількості суб'єктів, саме символічна форма служить для забезпечення стислості, уніфікованості, доступності, економності. Символіка є своєрідним засобом формалізації правового змісту з метою надання йому чіткості, визначеності, лапідарності й образності.

Виокремлено загальні риси правових символів, а саме: відсутність конкретних правил поведінки; орієнтація на емоційне сприйняття відповідних положень; використання художніх образів, чуттєвих утворень під час донесення інформації адресату; ідеологічна насиченість.

Вербальним виразом існування мови права названо тексти нормативно-правових актів, виступів у залі судового засідання, лекцій для здобувачів вищої освіти за спеціальністю «Право», що формують людину як суб'єкта правовідносин, а втіленням мови права є правова комунікація, яка відбувається тільки в разі зіткнення зацікавлених осіб із правовою реальністю.

У підрозділі 2.3 *«Поняття, термін і концепт у сучасній мові права»* здійснено розмежування дефініцій «поняття», «термін», «концепт».

Юридичні поняття у найбільш загальному розумінні визначено такими, якими оперує юридична наука, законодавство та правозастосовна практика. Поняття разом із судженнями й умовиводами є однією з основних форм мислення. Воно, як найпростіша структурна одиниця думки, відбиває і закріплює істотні (відмінні) ознаки предметів чи явищ об'єктивного світу та процесу мислення. Спілкування між людьми, існування та динаміка думки, зміст будь-якої галузі знань є неможливим без понять.

Особливим предметом відображення юридичних понять названо державно-правові явища, які поділено відповідно до сфер діяльності та значимості на такі види: загальноправові, міжгалузеві, галузеві поняття.

Найбільш загальні юридичні поняття стають категоріями. Вони є результатом узагальнення державно-правової дійсності, результатом узагальнення юридичних понять.

Юридичні терміни є опорними компонентами в процесі пізнання правових явищ. Вони безпосередньо пов'язані з регулятивною функцією права, запорукою реалізації якої є ефективна дія і застосування правових норм. Для юридичних термінів характерні такі риси, як: номінальність, системність, відсутність

синонімії, омонімії та антонімії, лаконічність, функціональність, обмеженість, незалежність від контексту, однозначність.

Термінологія, якою користується правова наука і законодавство, є досить неоднорідною і її, на думку автора, умовно можна поділити на такі групи:

1. Загальноживані терміни – це слова звичайної літературної мови (житлове приміщення, захоплення, частка та ін.), без яких неможливе існування ні юридичної науки, ні законодавства, оскільки без загальноживаних слів нереально викласти думку. Саме вони роблять законодавство та юриспруденцію доступними для розуміння.

2. Спеціальні юридичні терміни – це терміни, що відображають особливості держави і права як специфічних соціальних явищ та виникають у процесі юрисдикційної діяльності. Наприклад, «підсудний», «позивач», «прокурор».

3. Спеціальні неюридичні терміни – це терміни, що належать до інших неюридичних наук і галузей та використовуються в законодавстві і юридичній науці. Для з'ясування їх змісту необхідним є звернення до тих галузей знань, до яких вони належать.

На сьогодні немає єдиного універсального визначення концепту, оскільки він став межею перетину різних наукових парадигм. Відмінність у дефініціях концепту можна пояснити вибором підходу, якого дотримується той чи інший вчений. Концепт є неодмінною частиною соціокультурного середовища. Сучасні науковці вкладають в поняття «концепт» його ідейний зміст, абстрагуючись від будь-якої конкретної мовної форми, що застосовується для його вираження. У деяких дослідженнях терміни «концепт» та «поняття» часто ототожнюються. Хоча, на думку автора, цього робити не варто, оскільки концепт означає більш складну мисленнєву категорію, за якою стоїть поняття, що стосується тієї чи іншої сфери діяльності людини.

На погляд автора, юридичний концепт – це видозмінені концепти культури, які набули статусу категорій і принципів права саме в результаті довготривалого функціонування у сфері реальних правових відносин.

Отже, варто чітко розмежувати лексеми «термін», «концепт», «поняття». Так, поняття – це логічно оформлена загальна думка про предмет або явище, що відбиває найбільш загальні, істотні ознаки цих предметів або явищ. Вони виражаються термінами в словах, наприклад: термін, договір, заповіт та ін.; словосполученнях, наприклад: позовна давність, цінний папір, комерційна таємниця та ін., за допомогою термінологічного звороту – особисті немайнові блага, місце укладення договору, об'єкти, вилучені з цивільного обороту та ін. Юридичні поняття характеризуються логічною будовою з виділенням загальних і суттєвих ознак, тому є обов'язковими компонентами юридичної науки і практики та узагальнюють її понятійно-термінологічний апарат.

Юридичний концепт як результат розумової діяльності відрізняється від правової категорії і правового поняття тим, що в ньому наявний суб'єктивний фактор. Інакше кажучи, він не завжди є науково обґрунтованим, тому що складається з відомостей, які має суб'єкт про те чи інше правове явище. Юридичний концепт може бути «ширшим» і «вужчим» за поняття, а може взагалі

не мати нічого спільного з науково обґрунтованим визначенням юридичного поняття або правової категорії. Ці суб'єктивні чинники залежать перш за все від правосвідомості, освіти, середовища, менталітету.

У третьому розділі «Синхронія та діячронія мови права в сучасній Україні» розглянуто сфери використання, стилістичні різновиди мови права та графічну форму мови права.

У підрозділі 3.1 «Сфери використання мови права» здійснено аналіз мови права залежно від сфер її застосування в правовій реальності. Проаналізовано діалектико-матеріалістичний, феноменологічний, системний, елементний, сферний підходи до розуміння правової реальності. Базою характеристики обрано класифікацію, запропоновану П. Рабіновичем, який за сферами використання виділяє мову правничої практики та мову правничої доктрини.

Правова доктрина використовує мову права для віддзеркалення державно-правової дійсності, формуючи знання про право та його реалізацію. Застосування мови у сфері правничої науки знаходить свій вияв у проведенні фундаментальних наукових досліджень, що пов'язані з глибоким і всебічним аналізом сутності державно-правових явищ і процесів, з'ясуванням закономірностей їх виникнення й розвитку. Що стосується застосування мови у сфері правової освіти, то через її посередництво у загальних та спеціалізованих закладах освіти незалежно від форм власності, правовим інформуванням населення через засоби масової інформації та культурно-освітні установи відбувається процес набуття індивідами правових знань, навичок і вмінь, формування поваги до права, закону, прав та свобод людини, відповідних правових орієнтацій та оцінок, правових поведінкових установок і мотивів правомірної поведінки тощо.

Спектр застосування мови у сфері правничої практики є ширшим і представлений вісьмома субсферами, які виокремлені з огляду на найпоширеніші аспекти її функціонування. Такими субсферами є: мова правотворчості, окремою підсистемою якої виділено мову законотворчості; мова правотлумачення; мова правозастосування; мова правореалізації; мова правоохоронної сфери; мова правового захисту; мова правової пропаганди; розмовна мова права.

Дослідження елементів мови права дає змогу побачити джерела створення норм, простежити їх зміни в часі та просторі, виявити помилки і визначити шляхи їх усунення. Це створює фундаментальну основу для детального аналізу правової частини буття, визначення способів та етапів подальшого вдосконалення правових актів. Вивчення особливостей мови права, проникнення в її суть – це фундамент для написання доступних нормативно-правових актів, які відповідатимуть принципу правової визначеності та будуть доступними для розуміння всіма зацікавленими особами.

У підрозділі 3.2 «Стилістичні різновиди мови права» схарактеризовано стильові ознаки мови права. Відповідно до сфери та суб'єкта використання виділено такі стилі мови права: офіційно-діловий; науковий; публіцистичний; стиль електронного діловодства; розмовний; епістолярний.

Офіційно-діловий стиль є панівним для мови права, тому що «обслуговує» два найважливіші його рівні:

- а) мову законів (та інших нормативних актів) – законодавчий підстиль;
- б) мову інших юридичних документів – побутово-діловий підстиль.

Мова законів розглядається як еталонна щодо інших рівнів. По-перше, до її якості (точності, стислості, зрозумілості, правильності) висуваються підвищені вимоги, тому в більшості випадків вона виступає як зразок грамотно складеного документа. Безумовно, не всі тексти нормативно-правових актів є ідеальними. Але та увага, з якою юристи ставляться до проблеми правотворчих помилок, свідчить про високу «планку вимог» до якості нормативно-правових текстів. По-друге, у порівнянні з іншими рівнями права нормативно-правовий акт володіє особливою авторитетністю, що призводить до копіювання або використання аналогічних мовних засобів, а також цитування значних уривків тексту.

Мова інших юридичних документів охоплює декілька підгруп: мову процесуальних актів, мову управлінських актів, мову договорів, мову документів, що складаються звичайними громадянами і т.д. За змістом ці документи відрізняються від нормативно-правового акта казуальним характером: вони завжди «прив'язані» до конкретних суб'єктів, як правило, містять описи фактичних обставин.

Науковий стиль характерний для мови правової доктрини. Окрім цього, він проникає в тексти нормативно-правових актів (наприклад, у вигляді дефініцій), в індивідуально-правові акти (мотивувальна частина судового рішення), у спосіб мислення, а отже, в професійну мову юриста. Переважно науковий стиль панує у сфері юридичної освіти.

До публіцистичного стилю значною мірою тяжіє професійна юридична мова. Основна комунікативна функція юридичних текстів публіцистичного стилю – інформаційна, хоча мета фахових журнальних статей, публіцистичних виступів – не лише інформувати про зміни в законодавстві чи описувати дискусійні питання, але й виховувати в читачів і слухачів почуття національної гідності, розширювати їх світогляд, з'ясовувати певні суспільно-політичні моменти. Найпоширенішими формами реалізації публіцистичного стилю мови права є промова в залі судових засідань та доповіді студентів-правників на заняттях, круглих столах і конференціях.

Стиль електронного діловодства – це система певних мовних кліше, характерна для електронного документообігу, оприлюднення через опублікування нормативно-правових актів.

Розмовний стиль мови права використовується у двох головних середовищах: професійно-юридичному та непрофесійно-юридичному. Тобто можна виділити два його підстилі: розмовно-офіційний та розмовно-побутовий. До основних ознак розмовного стилю зараховано усну форму спілкування, невимушеність, неформальність, синтез вербальних і невербальних засобів мови. Для розмовно-офіційного характерним є використання таких мовних засобів: простих коротких речень з різноманітними займенниками та дієсловами з двома префіксами, специфічних фразеологізмів. У розмовно-побутовому підстилі переважають слова з емоційно-експресивним забарвленням (метафори, порівняння, синоніми), суфікси суб'єктивного оцінювання, скорочені слова, вигуки, фразеологізми.

Епістолярний стиль мови права використовується для офіційного листування в юридичній сфері: юристи між собою, адвокат з прокурором і навпаки, адвокат з клієнтом та ін.

Аналіз стильових особливостей мови права дав змогу автору дійти висновку, що, безумовно, на практиці стилістична чистота того чи іншого тексту є досить рідкісним явищем. Так, правозастосовні акти, договори та різні документи, що складаються приватними особами, часто мають відбиток наукового, публіцистичного або розмовного стилю (залежно від рівня підготовки і професіоналізму суб'єкта, що складає документ). Серйозний вплив правової доктрини на право в цілому обумовлює значні «вкраплення» наукового стилю в усі зрізи юридичної мови.

У підрозділі 3.3 «Юридичне письмо як графічна форма мови права» проаналізовано юридичне письмо як знакову систему фіксації мови в тексті. Акцентовано, що юридичний текст – головна і найважливіша форма вираження права, метою якої є передавання інформації. Саме тому він має чітку лексичну (мовну), логічну і граматичну основи. Юридичний текст укладається відповідно до принципів юридичної техніки: принципу точності та визначеності юридичної форми; принципу відповідності державній політиці в певній сфері суспільних відносин; принципу правильності оформлення акта як офіційного юридичного документа; принципу використання юридичної мови та офіційно-ділового стилю. Виокремлено характерні ознаки юридичного тексту: інформативність, логічну послідовність, цілісність, мотивованість, смислову завершеність, ціленаправленість; ретроспективність; високий ступінь композиційної та мовної стандартизації; волюнтаривність. Описано речення як головну одиницю юридичного тексту, що має такі особливості: стислість, внутрішню логіку, юридичні штампи і кліше, позитивний виклад матеріалу, використання спеціальної термінології.

ВИСНОВКИ

1. Узагальнено стан дослідження мови права та з'ясовано, що мова права є предметом актуальних міждисциплінарних досліджень, базу яких заклав ще в ХІХ столітті Р. Ієрінг, коли було опубліковано Німецький цивільний кодекс. Сучасні наукові пошуки характеризуються лінгвістичним та техніко-юридичним напрямками дослідження. Динамічність мови права зумовила її дослідження в контексті соціально-історичної і соціально-політичної діахронії, крізь призму плюралістичного методологічного апарату. Наукові роботи дають можливість констатувати, що мова права – найважливіший елемент юридичної техніки, пов'язаний безпосередньо з експлікацією права. І право, і мова виступають як регулятори поведінки людини в суспільстві, які взаємно впливають один на одного, тому належать до проблем, що мають помежовий характер, а отже, є об'єктом вивчення теорії держави та права, філософії, логіки та лінгвістики. Мову права визначено як правове та лінгвістичне явище, що розвивається під впливом

соціокультурних процесів, служить засобом соціального контролю та функціонує для задоволення потреб юридичного дискурсу.

2. Сформовано методологічну базу наукового пізнання мови права як предмету міждисциплінарного дослідження. Багаторівневу розвідку мови права проведено з використанням комплексу таких загальних філософських, спеціальних і міждисциплінарних методів: історико-правового, формально-логічного, системного, семіотичного, методу синергетики, нормативно-правового та прагматичного аналізу. Окремо використано соціокультурний підхід, оскільки він уможливив різноаспектність дослідження.

3. Розкрито механізм впливу соціокультурних процесів на формування мови права. Соціокультурний процес визначено як соціальну трансформацію, що відбувається під час взаємодії суспільства і культури та відбивається в когнітивній, політичній, правовій, моральній та інших сферах життєдіяльності індивідів через продукування нових ціннісних феноменів. Мова права є відображенням таких соціокультурних процесів: глобалізації, індустріалізації, соціальної стратифікації та диджиталізації. Глобалізація як всесвітня економічна, політична і соціокультурна інтеграція є причиною зведення використання засобів мови права до певного світового стандарту. Індустріалізація виробництва зумовлює урбанізацію, внаслідок якої зростає рівень правосвідомості населення, оскільки здебільшого в містах люди частіше мають справу з правовідносинами. Соціальна стратифікація відображена в наборі мовних засобів, які використовують представники різних верств суспільства. Диджиталізація є безпосередньою причиною введення електронного документообігу й електронного оприлюднення нормативно-правових актів як доменів функціонування мови права. Визначено фактори, які впливають на становлення та розвиток мови права, а саме: історичні особливості державотворення; структура та стан правової системи суспільства; специфіка законотворчої діяльності; національна мова та культурні традиції; особливості світосприйняття; рівень правосвідомості суспільства, в якому вона функціонує.

4. Схарактеризовано комунікативний аспект функціонування мови права і встановлено, що основною функцією мови права, як і природної мови, є комунікативна, адже вона забезпечує передавання інформації між учасниками правовідносин. Об'єктом цього процесу є юридичний текст, суб'єктами – адресати й адресанти комунікативного акту, вплив на який мають також екстралінгвістичні фактори. Доведено, що зараз мова права є не тільки комунікацією, але й метакомунікацією, адже в разі тлумачення тексту нормативно-правового акта важливою є його правильність та адекватність щодо авторського задуму законодавця чи сторони, причетної до певного правового випадку. Комунікативна цінність мови права в процесі інтеракції між законодавцями і виконавцями законів полягає в тому, що зміст правової норми, викладений в текстах нормативно-правових актів, може бути застосований в дії тільки через мову.

5. Розкрито мову права як знаково-символічну систему та вербальний і невербальний аспекти. Простежено становлення мови права від символічного способу її використання в давніх цивілізаціях до сучасних електронних форм її

експлікації. Визначено, що тривала історія людської цивілізації повністю не відкинула використання символів у мові права: вони залишаються актуальними і сьогодні.

6. Обґрунтовано взаємозв'язок і взаємозалежність між поняттям, терміном і концептом у мові права. Запропоновано авторське визначення наукової категорії «юридичний концепт». Це насамперед зміст, змістовне наповнення поняття, незалежно від репрезентантів мовної форми. Юридичні концепти – це видозмінені концепти культури, які набули статусу категорій і принципів права в результаті довготривалого функціонування у сфері реальних правових відносин. Доведено, що концепт входить до трійки основоположних категорій мови права, разом з терміном і поняттям. Юридичний термін визначено як початок відліку пізнання правових явищ, безпосередньо пов'язаний із регулятивною функцією права. Констатовано, що поняття – це логічно оформлена загальна думка про предмет або явище, що відбиває істотні ознаки цих предметів чи явищ. Поняття експлікуються термінами в словах, наприклад: термін, договір, заповіт та ін.; словосполученнях, наприклад: позовна давність, цінний папір, комерційна таємниця та ін.; за допомогою термінологічного звороту – особисті немайнові блага, місце укладення договору, об'єкти, вилучені з цивільного обороту та ін. Юридичні поняття характеризуються логічною будовою з виділенням загальних і суттєвих ознак, тому є обов'язковими компонентами юридичної науки й практики та узагальнюють її понятійно-термінологічний апарат.

7. Окреслено використання мови права у таких сферах людської діяльності: правотворчій, правоохоронній, правозастосовній, правовиховній і професійно / непрофесійно юридичній. Виявлено, що під час формування, подання та затвердження певного нормативно-правового акта правотворець має чітко дотримуватися правил його створення (послідовність використання реквізитів, мовних шаблонів). У правоохоронній сфері мова права є засобом встановлення і налагодження правових відносин (спілкування дільничного офіцера, слідчого з випадковими очевидцями, свідками, підозрюваними, злочинцями). Правозастосовна сфера найбільш помітно використовує мову права під час судових слухань (у промові судді, прокурора; під час надання свідчень учасниками судового процесу). Правовиховна сфера безпосередньо впливає на підвищення рівня правосвідомості громадян, що є одним з головних завдань мови права. Професійно і непрофесійно юридична сфера мови права охоплює спілкування людей, які мають чи не мають правничої освіти, але є зацікавленими у певному виді надання юридичних послуг.

8. Виокремлено стилістичні різновиди мови права: офіційно-діловий, науковий, публіцистичний, стиль електронного діловодства, розмовний, епістолярний. Доведено, що мова права є окремою підсистемою природної мови, а не підстилем офіційно-ділового стилю, разом з дипломатичним та адміністративно-канцелярським. Мова права вирізняється конкретним набором ознак: динамізмом, простотою і зрозумілістю, логічністю, об'єктивністю й обґрунтованістю, фактологічною точністю, аргументованістю, що зумовлюють добір мовних одиниць та їхнє поєднання в текстах окремого функціонального

стилю. У мові права виокремлено стиль електронного діловодства – систему певних мовних кліше, що застосовуються для електронного документообігу, опублікування законодавчих актів.

9. Установлено співвідношення між юридичним письмом і мовою права як абстрактним матеріалом для його втілення. Проаналізовано юридичне письмо як графічну форму відображення мови права. Юридичне письмо характеризується набором конкретних мовних засобів, які залежать від комунікативної інтенції законодавця чи будь-якого адресанта, та експлікується через текст юридичного документа, що зазвичай передбачає користування ним не тільки професійними правниками, але й пересічними громадянами. З'ясовано, що під час складання юридичного документа варто дотримуватися принципів точності, чіткості, логічності й ефективності. У сфері юридичної діяльності, особливо у сфері правотворчості, важливу роль відіграє термінологія. Від точності вживання термінів у законі залежить точність вираження волі законодавця, а отже, і результативність закону, його значення в житті суспільства.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Ляшук А.В. Графічні особливості юридичного письма. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 1. Т. 4. С. 318–321.
2. Ляшук А.В. Обумовленість мови права соціокультурними процесами. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2019. № 54. С. 227–231.
3. Ляшук А.В. Мова права як комунікація. *Право і суспільство*. 2019. № 1, частина 2. С. 18–23.
4. Ляшук А.В. Поняття, термін і концепт у сучасній мові права. *Порівняльно-аналітичне право – електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*. 2019. Вип. № 2. С. 275–278. URL: http://www.pap.in.ua/2_2019/75.pdf.
5. Ляшук А.В. Мова як засіб вираження права: теоретичні засади. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2020. № 10 (22). С. 62–70.
6. Liashuk A. Symbols as non-verbal means of the law language. *Leges si viata*. 2019. № 10/2 (334). С. 86–89.
7. Ляшук А.В. Сфери використання мови права. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. 2019. № 4. С. 93–97.
8. Ляшук А.В. «Мова права: філософсько-правові засади». *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи*: матеріали XII Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2016 р.) / [редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарев, С.С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. Ч. 1. С. 78–81.
9. Ляшук А.В. Мова права: філософсько-правова характеристика. *Правове регулювання суспільства та проблем юридичної техніки*: матеріали науково-

практичної інтернет-конференції (Івано-Франківськ, січень 2017 р.). Івано-Франківськ: ГО «Лабораторія академічних досліджень правового регулювання та юридичної техніки», 2017. С. 31–32.

10. Ляшук А.В. «Мова права: невербальний аспект». *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи*: матеріали XIII Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2017 р.): у 2 ч. / [редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарев, С.С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. Ч. 1. С. 156–158.

11. Ляшук А.В. Символізм мови права. *Правове регулювання суспільства та проблем юридичної техніки*: матеріали науково-практичної інтернет-конференції (Івано-Франківськ, лютий 2018 р.). Івано-Франківськ: ГО «Лабораторія академічних досліджень правового регулювання та юридичної техніки», 2018. С. 40–42.

12. Ляшук А.В. Вплив соціокультурних процесів на розвиток мови права. *Eurasian scientific congress. Abstracts of the 5th International scientific and practical conference*. Barca Academy Publishing. Barcelona, Spain. 2020. P. 762–769. URL: <http://sciconf.com.ua>.

АНОТАЦІЯ

Ляшук А.В. Мова як засіб вираження права. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень. – Приватний вищий навчальний заклад Університет Короля Данила, Івано-Франківськ, 2021.

У дисертації здійснено комплексне дослідження мови права як помежового явища юридичної науки на трьох рівнях: комунікативному, знаково-символічному та концептуальному, з огляду на особливості її функціонування в сучасному суспільстві. Запропоновано власну міждисциплінарну методологію дослідження з урахуванням закордонного та вітчизняного підходів до опрацювання проблематики мови права. Плюралізм методів дає змогу провести різноаспектне дослідження мови права, взяти до уваги її становлення, розвиток та обумовленість соціокультурними процесами.

Доведено, що мова права – специфічне явище, яке завдяки своїй динамічності відображає зміни у правосвідомості громадянина, піддаючись впливу глобалізації, урбанізації, індустріалізації, соціальної стандартизації та стратифікації. Перераховані соціокультурні процеси перебувають у нерозривному взаємозв'язку та залежать від рівня розвитку окремо взятого суспільства.

Розмежовано терміни «юридичне поняття», «юридичний термін» і «юридичний концепт». «Юридичним поняттям» названо правову категорію, яка узагальнено характеризує найбільш істотні ознаки певного явища та визначає межі правового впливу на соціальне життя (наприклад, юридична відповідальність). Завдяки юридичним поняттям досягається чіткість і лаконічність мови права. Вважаємо, що «юридичний термін» є опорним компонентом у процесі пізнання

правових явищ, а також агентом регулятивної функції права. Юридичний концепт визначено як видозмінений концепт культури, який набув статусу категорій і принципів права саме в результаті довготривалого функціонування у сфері реальних правових відносин.

Описано основні сфери використання мови права: правова практика та правова доктрина, які своєю чергою складаються ще з підсистем. У межах мови правової доктрини виділено мову правової науки та мову правової освіти, а мову правової практики класифіковано на мову правотворчості, в яку входить мова законотворчості, мову правозастосування, мову правореалізації, мову правотлумачення, мову правозахисної сфери, мову правоохоронної сфери та мову правової пропаганди (профілактики).

Відповідно до сфери та суб'єкта використання, розглянуто такі стилі мови права: офіційно-діловий, науковий, публіцистичний, стиль електронного діловодства, розмовний, епістолярний. Розмежовано поняття «юридичне письмо» і «мова права». Досліджено термін «юридичне письмо» та констатовано, що це матеріальне втілення мови, яке використовують адвокати, судді, законодавці та інші для вираження юридичного аналізу, законних прав та обов'язків.

Ключові слова: мова права, соціокультурний процес, правовий символ, юридичний термін, юридичне поняття, юридичний концепт, правова наука, правова доктрина, стиль мови права.

АННОТАЦІЯ

Ляшук А.В. Язык как средство выражения права – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Частное высшее учебное заведение Университет Короля Данила, Ивано-Франковск, 2021.

В диссертации осуществлено комплексное исследование языка права как пограничного явления юридической науки на трех уровнях: коммуникативном, знаково-символическом и концептуальном, учитывая особенности ее функционирования в современном обществе. Изучив зарубежный и отечественный подход к разработке проблематики языка права, предложена собственная междисциплинарная методология исследования. Плюрализм методов позволяет провести разноаспектное исследования языка права, принимая во внимание ее становление, развитие и обусловленность социокультурными процессами.

Доказано, что язык права – специфическое явление, которое благодаря своей динамичности отражает изменения в правосознании гражданина, подвергаясь воздействию глобализации, урбанизации, индустриализации, социальной стандартизации и стратификации. Перечисленные социокультурные процессы находятся в неразрывной взаимосвязи и зависят от уровня развития отдельно взятого общества.

Разграничены термины «юридическое понятие», «юридический термин» и «юридический концепт». «Юридическим понятием» автор называет правовую категорию, которая обобщенно характеризует наиболее существенные признаки определенного явления и определяет пределы правового воздействия на социальную жизнь (например, юридическая ответственность). Благодаря юридическим понятием достигается четкость и лаконичность языка права. Автор считает, что «юридический термин» является опорным компонентом в процессе познания правовых явлений, а также агентом регулятивной функции права. Юридический концепт определяется как видоизмененный концепт культуры, получивший статус категорий и принципов права именно в результате длительного функционирования в сфере реальных правовых отношений.

Описаны основные сферы использования языка права: правовая практика и правовая доктрина, которые в свою очередь состоят еще из подсистем. В рамках языка правовой доктрины выделены язык правовой науки и язык правового образования, а язык правовой практики разделен на язык правотворчества, в который входит речь законотворчества, язык правоприменения, язык правореализации, язык правотолкования, язык правозащитной сферы, язык правоохранительной сферы и язык правовой пропаганды (профилактики).

Согласно сфере и субъекта использования, рассмотрены такие стили языка права: официально-деловой; научный; публицистический; стиль электронного делопроизводства; разговорный; эпистолярный. Разграничены понятия «юридическое письмо» и «язык права». Исследован термин «юридическое письмо» и констатировано, что это материальное воплощение языка, которое используют адвокаты, судьи, законодатели и другие для выражения юридического анализа, законных прав и обязанностей.

Ключевые слова: язык права, социокультурный процесс, правовой символ, юридический термин, юридическое понятие, юридический концепт, правовая наука, правовая доктрина, стиль языка права.

SUMMARY

Liashuk A.V. Language as a Means of Law Expression. – On the rights of the manuscript.

The thesis for obtaining a scholarly degree of Candidate of Juridical Sciences in specialty 12.00.01 – Theory and History of State and Law; History of Political and Legal Studies. – Private higher educational institution King Danylo University, Ivano-Frankivsk, 2021.

The dissertation carried out a complex research of the language of the law as a boundary phenomenon of the legal science on three levels: communicative, iconic-symbolic, and conceptual ones, taking into account the peculiarities of its functioning in the modern society. Having studied the foreign and domestic approach to dealing with the problems of the language of law we suggest our interdisciplinary research methodology. The pluralism of methods allows conducting a diverse study of the

language of the law, taking into account its formation, development, and conditionality by the social and cultural processes.

It has been proved that the language of the law is a specific phenomenon, which due to its dynamics reflects changes in the legal consciousness of the citizen, exposing to globalization, urbanization, industrialization, social standardization, and stratification. These social and cultural processes are inseparable and depend on the level of the development of a separate society.

The terms “legal notion”, “legal term” and “legal concept” have been distinguished. “Legal notion” is called to be the legal category, which generally characterizes the most significant signs of a particular phenomenon and determines the limits of the legal influence on the social life (e.g. legal liability). Due to legal notions, the clarity and conciseness of the language of law are achieved. We believe that the “legal term” is a support ingredient in the process of the cognition of legal phenomena, as well as an agent of the regulatory function of law. The legal concept is defined as a revised concept of the culture, which has acquired the status of categories and principles of law precisely as a result of long-term functioning in the field of real legal relations.

The main areas of the use of the language of law have been described: the legal practice and legal doctrine, which in turn consist of sub spheres. Within the legal doctrine language, we allocate the language of the legal science and the language of the legal education, and the language of the legal practice is classified into the language of lawmaking, which includes the language of law-enforcement, the language of enforcement, the language of legal realization, the language of the law understanding, the language of the law enforcement sphere and the language of legal propaganda (prevention).

According to the sphere and subject of use, the following styles of the language of law are analyzed: official; scientific; journalistic; the style of the electronic records management; conversational; epistolary.

The notions of “the legal writing” and “the language of the law” have been distinguished. The term “legal writing” has been investigated and stated that it is a material embodiment of the language used by lawyers, judges, legislators, and others to express legal analysis, legal rights, and responsibilities.

Keywords: language of law, social and cultural process, legal symbol, a legal term, legal notion, legal concept, legal science, legal doctrine, style of the language of the law.